

Лиляна МИНЕВА-КОВАЧЕВА (Русе)

ЗА НЕОБХОДИМОСТТА ОТ СЪСТАВЯНЕ НА БЪЛГАРСКИ ТОПОНИМИЧЕН РЕЧНИК И АТЛАС

Въпросът за проучване на българската топонимия е особено актуален, защото тя отразява отминало състояние на езика и съдбата на нашата страна, възкресява картината на старите забравени доскоро поземлени отношения, за които отново упорито се говори и които отново ще бъдат неотделима част от живота на народа ни.

В този смисъл проблемът, поставен за разглеждане на Първата национална конференция по ономастика – „Принципи за съставяне на български топонимичен речник и атлас“, е основен. Речникът и атласът трябва да обобщят дългогодишните изследвания на краеведите и да дадат пълна представа за топонимичното богатство на страната.

Съвсем естествено се налага мисълта, че обработката на материалите трябва да бъде подчинена на принципите на историзма, научността, а що се отнася до атласа – и на нагледността.

З а р е ч н и к а в началото са задължителни в с т ъ п и т е л н и думи за характера на българската топонимична система: по произход (резултат от историята на земите ни), според естеството на географските обекти (реки и води, местности, селища). Трябва да се посочат групите местни наименования в зависимост от белега, който е легнал в основата при образуването им.

Ще си послужи с примери от топонимията на Русенско – материалът е събиран през 1955-1957 година от 38 селища (включително гр. Русе).

По произход – от общо 1288 имена 863 са български (67 %)

турски са 30,82 %, съвсем малко на брой са наименованията от друг произход – 2,17 %. Тези местни имена се разделят на групи, както следва:

1. Образувани от имената на други географски обекти: Бабовско (Рях), Вятовски път (Бъз), Касева чешма (Р, по чешма), Райманастърско плато (Ч, при стария Райманастър).

2. Друга част от названията са възникнали според вида на географския обект: Бърчината (М), Гората (Бъз, Ястр), Боазъ (Кош), Ялакъ (Бож); според релефа – Кривия кър (Кош), Мамуля (Пис), Плоската могила (Цер); по свойства на почвата – Белия байр (МВр), Бяла стена (Св), Елйята (Бор, Баб – щедър, плодороден), Кумлукъ (Вет, пясъчник); по положение спрямо слънцето и други географски обекти – Големия дол (Щр), Гърните ниви (Хот), Южекъ (Ч, Вет).

3. Много местности носят имена на растения и животни – Брестето (Щр), Дебела липа (Ч, Св), Вълска мера (Сан), Домуздеро (Ч), Йланлъкъ (Вет, 'змиарник').

4. Стопанската дейност на хората, промените в поселищните отношения, религиозните представи са отразени също в топонимията – Панаиръ (Чв, 'място, където става панаирът'), Образцов чифлик (Р), Калето (М, Рях, Нис, Пир), Градйще (Кр, Кост), Белите братя (Р, 'местност, където са живели „бели братя“ – последователи на Дънов'), Черковището (Нис, 'камък, където правели курбан на празника на братята св. св. Кирил и Методий').

5. Голяма група местности наименования са посесивни – Бейските ниви (Чв), Добрев орман (Ч, Св), Обряшков бряст (Пир), Раковица (Ив).

От значение са и бележките, които трябва да изясняват фонетичните и граматичните особености, словообразуването на местните имена. По този начин ще се изяснят взаимодействията между различните диалекти, ще се очертаят езиковите области, ще се подчертаят възможностите за словотворчество.

Пример отново от Русенско.

Поради голямото движение на населението от средата на 18 век (преселване от Централна Стара планина) става смесване на мизийския местен диалект с балканския. Това дава отпечатък във фонетиката – както в мизийските говори широките гласни е, а, о

се редуцират средно – Дъбрѡвата (Бас), Капѣнското (Бас), но в отделни названия редуцията е много силна под влияние на балканските говори – Пиширѡта (Пис), Курешкуѡ дол (Кост). В някои имена се пази членът за м. р. -о от мизийския говор – Тютюнѡку (Цер), Дервѡнто (Меч, ДА), а общо членната форма е както в балканския диалект -ъ- Орѣлъ (ДА), Манастѣръ (Пис). От мизийските говори е останало омекчаване в края на думите – Крѡчолъ (Чв), Мамулъ (Пис). Както в балканските е станал пълен преглас на палаталното „а“ в „е“: Ёнкина кръст (Св), Полѣните (Цер). Има още редица особености.

Няма да споменавам и характерното за бившата Русенска околия по отношение на граматичните отлики. Ще спомена само две от тях: В названия на води и в земеписни наименования са запазени форми от старите сложни прилагателни: Бѣли Лом, Чѣрни Лом, Мѡли Лом (реки), Висѡко рѣт (Св), Дълбѡки дол (Цер, Кост, Пир), Гладнѣ дял (Кост). В турските названия на местности и води се е развила членна форма на българска почва: Акчаѡчъкъ (Вет, имало клен), Ташлѡкъ (Ястр), Биѡко (Цер).

По отношение на словообразуването са характерни три начина, както за общата българска топонимия:

- От готови речникови единици – съществителни и прилагателни: Гѡрван (Цер), Слѡтина (М, Гаг, Р), Шѣшъ (Кост), Герѣца (Таб), Вѡдна (Ч), Тѣмна (Ч).

- С „топонимични“ наставки. За Русенско са характерни -ица, -ов (-ово, -ево), -ик (-ек), -ец, -ичка (за българските имена – Орлѡвица (Мвр, Щр, Чв, Св), Кошѡв, Тръстенѣк – села; -лъкъ/ -лук, -лик, -ча, -че – за турските имена – Харманлъкъ (Р), Юртлѡкъ (Баб, ГВр, Нс).

- Синтактични съчетания: прил. + същ. (Орлѡва чѡка – Таб), предлог + име (Зад горѡта – Бѣз, МВр), Зад корѣята (Кост, Тр), предлог + съчетание (Край железопѣтната линия – Ястр), Над Мѣчкин дол (Св).

В уводната част на речника се налага да се уточнят и съкращенията, чрез които ще се изясняват не само географските посоки и имената на бившите околийски центрове, но и означенията за основата, върху която е възникнало местното име – по друг обект (ДО), земеписно (З), посесивно (П).

С ъ щ и н с к а т а ч а с т на речника трябва да съдържа местните имена по азбучен ред и поясненията: името на стария околийски център, името на селището, географска посока в зависимост от центъра на селището и разстояние от него, естество и вид на географския обект, произход, значение на името и възникване (по белег), честотност по бивши околийски градове, година на емлячния регистър, в който е записано наименованието, година на записването му от краеведа.

Примери:

Писмата – Р, Ив, З, 5; пещери, три от тях са стари църкви. По стените има надписи – оттам и името, Б, 1, ВК; Р-1949, Кр-1956.

Малка Слатина – Р, Рях, Ю, 6-7; хълм, низина, ниви. Събира се вода от валежите. „Слатина“ – извор, чиято вода не блика, мочурище“, „малка“ – за различие от местността Голямата Слатина; Б, 1, ДО; Р-1949, Кр-1957.

По азбучен ред трябва да се вметят и вторите съставки на имената, които са се използвали особено често при образуването на названието с означението на броя им по околии, например:

- гьол (Р) – 25

- дерè (Р) – 70.

З а т л а с а: Картите на отделните изследвани области (старите околии) да бъдат оцветени като физически карти, за да бъде нагледно представен релефът на местността – и оттам връзката с отделните наименования. При отбелязване на отделните селища да се означа преобладаващият произход на имената – към кръгчето – буква. Към означението (кръгчето) на стария околийски център или на централното селище на изследваната област да се поставят буквени означения за преобладаващата принадлежност към съответните говори. (Вместо букви, може да се стигне до споразумение за цветове или символи, които да бъдат обяснени в легенда).

Примери: В И, ЮИ, Ю част от бившата Русенска околия турско население е било компактно. Преобладава броят на турските имена, затова към кръгчето, означаващо селището, трябва да се прибави буква Т – за селата Голямо Враново, Борисово, Сливо полè, Юдèлник, Хотанца, Просенà, Нòво сèло, Червèна водà, Сèмерджиєво, Ястребец, Бъзън, Костàнденец, Цèровец (13, сели-

ща в близост с Лудогорието). Селищата Русе и Тръстенък като административни центрове – Русе – средище на Дунавския вилает, а Тръстенък – седалище на Тръстениклиоглу също имат повече турски наименования в землищата си. Към означенията и на тези населени места трябва да се прибави Т. За другите селища преобладаващи са българските имена (посочено с буква Б) – Бабово, Басарбѡво, Божичен, Вѣтово, Долăпите, Дѡлно Аблăново, Ивăново, Кошѡв, Крăсен, Мăлко Врăново, Мăртен, Мѣчка, Никѡлово (Липник, Гагăля), Нисово, Пиргово, Писанец, Ряхово, Сăндрово, Свăленик, Срѣдна Кўла, Табачка, Чѣрвен, Щрѣклево (23).

Към знака, обозначаващ Русе, трябва да се посочат и буквите М-Б, защото, както споменах вече, в Русенско се смесват мизийските с балканските говори.

В заключение още веднъж подчертавам необходимостта от съставяне на български топонимичен речник и атлас – граница между минали изследвания и настоящо отношение към въпросите на езика, основа за бъдещата работа на българските езиковеди, справочник за всички, които се интересуват от превратностите, изживени ѳт народа ни и езика ни.